

Friese kinderprenten en -boeken

In Maart 1948 las ik een berichtje over een aanwinst door de Oudheidkamer te Sneek van een verzameling van een 30-tal: Sneekerkeren'sprenten of heiligen.

De oude Friese naam van deze volks-cultuur-producten bewijst reeds de vroege oorsprong hiervan. De oudste heiligen, in de grote collectie hiervan in het Prinsessehof bewaard, gaan dan ook terug op voorbeelden uit het begin der 16e eeuw, de oorsprong van de oude op de nieuwe tijd, toen de Gothiek, de stijl der Middeleeuwen moest plaats maken voor die der Renaissance, welke overgang gepaard ging met allerlei wisselingen op Humanistisch, Godsdienstig en Literair gebied.

Een der oudste heiligen in het Prinsessehof is een copie van een houtsnede van Jörg Breu uit 1540 en stelt voor Suzanna in het bad belagd door de beide ouderlingen. Ook het doel der prenten is door de opschriften er van als: „Paaschrijt“ en „Kerminrent“ duidelijk. Anderen stellen voor „Ketzer Karel de vijfde“, de oeroude geschiedenis van „Lullekerland“, het „Ratten-schip“.

Een enkele, voorstellende de Kruisiging op Golgotha gaat, wat stijl en voorstelling betreft, nog geheel terug op het etweter van onze grote meester uit omstreeks 1500. Lucas van Leiden, en zijn tijdgenoten. De aanwinst in het Sneeker Museum, bestond uit prenten uit de 2e helft der 16e eeuw, die niet in Sneek waren gedrukt, doch waarvan

heb te veronderstellen, dat ze niet alleen uitgegeven, doch ook gedrukt is door Snalleburg. Er was in de 16e eeuw ook nog een uitgeverij van Druken te Sneek van wie ik verscheidene kinderboekjes heb, meest met gelithografeerde prenten. Ook deze prenten zijn zeer merkwaardig door de ouderwetse klederdrachten. Ik geef deze bijzonderheden als een programma voor de Sneeker Oudheidkamer, in welke richting zij hare verzameling Heiligen kan uitbreiden. Er zullen n.l. wel verscheidene inwoners van Sneek en van de daarom gelegen dorpen zijn, die in hun kabinet of op hun zolder dikwijls in oude schoolborden stapeltes kinderprenten en kinderboekjes hebben. Ik hoop, dat vele bezitters van oude kinderprenten en -boekjes aan deze oproep gevolg zullen geven.

Ook in Leeuwarden waren verscheidene uitgevers en drukkers van „Heiligen“ o.a. Joh. Seidel, boekverkooper bij de Vismarkt, Pieter Kosman, stadsdrukker en boekverkoper in de Peperstraat (in de Jonge Ruyter), P. Burggraaf Jr. boekhandelaar over de Koornbeurs, Letter 1 no. 39 (bij de Wortelhaven), J. Froot, J. C. Post, J. K. Zeehuysen en L. Schierbeek, Breedstraat 152. Vooral Seidel gebruikte oude houtsneden o.a. voorstellende de geschiedenis van „Thijs Uilenspiegel“ en allerlei houtsneden van Christoffel van Sichen; een houtsnede uit de 17e eeuw die veel werkte aan illustraties van godsdienstige boekjes te Antwerpen uit-

Dese volksprent is een fragment uit de prent van Cornelis Anthonisz. van Amsterdam uit 1531, waarvan maar twee exemplaren bekend zijn, 1 Fraile, vroeg 16e eeuwse schepstijp te voor 1 Sneeker Scheepvaartmuseum van veel belang

wel vaststond, dat ze door Sneeker kinderen bij het onderwijs waren gebruikt. Wel zijn er kinderprenten uitgegeven door Sneeker uitgevers en boekhandelaars uit het begin der 16e eeuw, doch deze behoren meer tot de zeldzaamheden. Hiervan zijn in de Prinsessehofverzameling een 12-tal uitgegeven door F. Hollkamp of Houtkamp, boekhandelaar te Sneek. Deze prenten waren alle of althans hoofdzakelijk afkomstig uit het Fonds van en gedrukt bij J. Noman te Zaltbommel. Op een derg. prenten, waarop levensgroten de bekende haan van de oude a. b. c. boekjes staat, staan Friese op- en onderschriften, die wijzen op nieuwigheden op onze scholen in het begin der 16e eeuw ingevoerd.

De prent geeft n.l. de Haan in de mond, dat hij maar liever niet meer voor de school gaat staan, doch dat hij zijn heil zoekt op de schoolprent. Het opschrift op deze prent luidt:

Wel honderd jeren efter ien
Hah ik yn 't a. b. c. boek stien.
De berontjes widdren wys in gret.
Me makke har mar sjeoet en rjeoet
Mar nou er wakt ten ore finge
Bin ik uut alle skoallen jagge
Ik bin mei 't a. b. c. forbean;

Nou gaan ik op ien heiling steen.
Een tweede boekhandelaar te Sneek, die kinderprenten uitgaaf was P. W. v(n) B(reest) Snalleburg, boekdrukker te Sneek. Deze laatste prent is van een geheel ander type, zodat ik alle reden

gegeven. Ik had er een 30-tal van in het Prinsessehof. Een gedeelte hiervan heb ik aan de stedelijke bibliotheek van Leeuwarden gegeven, die hiervan dus ook een vertegenwoordiging heeft.

In 1930 heeft de ijverige Dr. Wumkes ook voor de Provinciale Bibliotheek een collectie van deze kinderprenten aangelegd.

Een ander centrum in Friesland waar kinderprenten werden gedrukt en uitgegeven was Heerenveen, waar Jacob Krediet in het begin van de 16e eeuw werkzaam was en wiens zoon of kleinzoon Pieter Krediet in de 2e helft van de 16e eeuw als lithograaf in Leeuwarden werkzaam was. Een 2e boekhandelaar te Heerenveen wiens naam op kinderprenten voorkomt was Franciscus Hessel. Van andere Friese plaatsen is me geen werkzaamheid op dit gebied bekend, natuurlijk hebben ook daar de kinderen prenten bij het onderwijs ontvangen, en is het zeker de moeite waard om ook daar h.v. te Harlingen, Franeker, Bolsward, Dokkum, Drachten, Wolvega, Lemmer enz. naar oude „heiligen“ rond te zien. Van Hindeloopen is mij bekend dat er in de 16e en 17e eeuw prenten voorkomen waarop de afbeelding van de oude Hindelooper volksdracht voorkomt. Ik hoop dat een flinke aanwinst van „heiligen“ in de verschillende oudheidkamers van Friesland het gevolg van dit schrijven mag zijn.

NANNE OTTEMA,
Conservator Prinsessehof.

Friese kinderprenten en -boeken

In Maart 1948 las ik een berichtje over een aanwinst door de Oudheidkamer te Sneek van een verzameling van een 30-tal: Sneekercent's prenten of heilingen.

De oude Friese naam van deze volkscultuur-producten bewijst reeds de vroege oorsprong hiervan.

De oudste heilingen, in de grote collectie hiervan in het Prinsessehof bewaard, gaan dan ook terug op voorbeelden uit het begin der 16e eeuw, de oorsprong van de oude op de nieuwe tijd, toen de Gothiek, de stijl der Middeleeuwen moest plaats maken voor die der Renaissance, welke overgang gepaard ging met allerlei wisselingen op Humanistisch, Godsdienstig en Literair gebied.

Een der oudste heilingen in het Prinsessehof is een copie van een houtsnede van Jörg Breu uit 1540 en stelt voor Suzanna in het bad belaagd door de beide ouderlingen. Ook het doel dezer prenten is door de opschriften er van als: „Paaschprijs” en „Kermisprent” duidelijk. Anderen stellen voor „Keizer Karel de vijfde”, de oeroude geschiedenis van „Luilekkerland”, het „Rattenschip”.

Een enkele, voorstellende de Kruisiging op Golgotha gaat, wat stijl en voorstelling betreft, nog geheel terug op het etswerk van onze grote meester uit omstreeks 1500, Lucas van Leiden, en zijn tijdgenoten. De aanwinst in het Sneker Museum bestond uit prenten, uit de 2e helft der 19e eeuw, die niet in Sneek waren gedrukt, doch waarvan wel vaststond, dat ze door Sneker kinderen bij het onderwijs waren gebruikt. Wel zijn er kinderprenten, uitgegeven door Sneker uitgever en boekhandelaren uit het begin der 19e eeuw, doch deze behoren meer tot de zeldzaamheden. Hiervan zijn in de Prinsessehofverzameling een 12-tal uitgegeven door F. Holtkamp of Houtkamp, boekhandelaar te Sneek. Deze prenten waren alle of althans hoofdzakelijk afkomstig uit het Fonds van en gedrukt bij J. Noman te Zaltbommel. Op een dezer prenten, waarop levensgroot de bekende haan van de oude a. b. c. boekjes staat, staan Friese op- en onderschriften, die wijzen op nieuwigheden op onze scholen in het begin der 19e eeuw ingevoerd.

De prent geeft n.l. de Haan in de mond, dat hij maar liever niet meer voor de school gaat staan, doch dat hij zijn heil zoekt op de schoolprent. Het opschrift op deze prent luidt:

„Wol honderd jirren efter ien
Hab ik yn 't a. b. c. boek stien.
De berntjes wirdden wys in great
Me makke har mar sljeógt en rjeógt
Mar nou er waait ien ore flagge
Bin ik uut alle skoallen jagge
Ik bin mei 't a. b. c. forbean;
Nou gean ik op ien heiling stean.

Een tweede boekhandelaar te Sneek, die kinderprenten uitgaf was F.W. v(an) B(reest) Smalenburg, boekdrukker te Sneek. Deze laatste prent is van een geheel ander type, zodat ik alle reden heb te veronderstellen, dat ze niet alleen uitgegeven, doch ook gedrukt is door Smalenburg. Er was in de 19e eeuw ook nog een uitgeverij van Druten te Sneek van wie ik verscheidene kinderboekjes, heb, meest met gelithografeerde prentjes. Ook deze prentjes zijn zeer merkwaardig door de ouderwetse klederdrachten.

Ik geef deze bijzonderheden als een programma voor de Sneeker Oudheidkamer, in welke richting zij hare verzameling Heilingen kan uitbreiden. Er zullen n.l. wel verscheidene inwoners van Sneek en van de daarom gelegen dorpen zijn, die in hun kabinet of op hun zolder dikwijls in oude

schoolborden stapeltjes kinderprenten en kinderboekjes hebben. Ik hoop, dat vele bezitters van oude kinderprenten en -boekjes aan deze oproep gevolg zullen geven.

Ook in Leeuwarden waren verscheidene uitgevers en drukkers van „Heilingen” o.a. Joh. Seijdel, boekverkoper bij de Vismarkt, Pieter Koumans, stadsdrukker en boekverkoper in de Peperstraat (in de Jonge Ruyter), P. Burggraaff jr. boekhandelaar over de Koornbeurs, Letter I no. 39 (bij de Wortelhaven), J. Proost, J.C. Post, J.K. Zeehuysen en L. Schierbeek, Breedstraat 152. Vooral Seijdel gebruikte oude houtsneden o.a. voorstellende de geschiedenis van „Thijl Uilenspiegel” en allerlei houtsneden van Christoffel van Sichem; een houtsnijder uit de 17e eeuw die veel werkte aan illustraties van godsdienstige boekjes te Antwerpen uitgegeven. Ik had er een 50-tal van in het Prinsessehof. Een gedeelte hiervan heb ik aan de stedelijke bibliotheek van Leeuwarden gegeven, die hiervan dus ook een vertegenwoordiging heeft.

In 1930 heeft de ijverige Dr. Wumkes ook voor de Provinciale Bibliotheek een collectie van deze kinderprenten aangelegd.

Een ander centrum in Friesland waar kinderprenten werden gedrukt en uitgegeven was Heerenveen, waar Jacob Krediet in het begin van de 19e eeuw werkzaam was en wiens zoon of kleinzoon Piebe Krediet in de 2e helft van de 19e eeuw als lithograaf in Leeuwarden werkzaam was. Een 2e boekhandelaar te Heerenveen wiens naam op kinderprenten voorkomt was Franciscus Hessel. Van andere Friese plaatsen is me geen werkzaamheid op dit gebied bekend, natuurlijk hebben ook daar de kinderen prenten bij het onderwijs ontvangen, en is het zeker de moeite waard om ook daar b.v. te Harlingen, Franeker, Bolsward, Dokkum, Drachten, Wolvega, Lemmer enz. naar oude „heilingen” rond te zien. Van Hindeloopen is mij bekend dat er in de 18e en 19e eeuw prenten voorkomen waarop de afbeelding van de oude Hindeloper volksdracht voorkomt. Ik hoop dat een flinke aanwinst van „heilingen” in de verschillende oudheidkamers van Friesland het gevolg van dit schrijven mag zijn.

NANNE OTTEMA,
Conservator Prinsessehof.

Illustratie:

Deze volksprent is een fragment uit de prent van Cornelis Anthonius van Amsterdam uit 1521, waarvan maar twee exemplaren bekend zijn, 't Fraaie, vroeg 16e eeuwse scheepstype is voor 't Sneeker Scheepvaartmuseum van veel belang

Leeuwarder courant : hoofdblad van Friesland
10-06-1948

Deze volksprent is een fragment uit de prent van Cornelis Anthonisz. van Amsterdam uit 1521, waarvan maar twee exemplaren bekend zijn, 't Fraale, vroeg 16e eeuwse scheepstype is voor 't Sneeker Scheepvaartmuseum van veel belang